

**Mirena Mitova**

(Bulgaria, Institute of Historical Studies, BAS – PhD student)

## **Institutional Organisation of the Plovdiv International Fair between 1936 and 1948**

*Abstract:* This paper aims at revealing how the institutional organisation of the Plovdiv International Fair had changed in the period between 1936 and 1948. The author has studied the Fair's Regulations adopted in the 1930s, their amendments made after World War II and finally – their replacement with new Regulations in 1948. The goal is to propose an answer to the question whether the development of the Fair had followed the internal logic of expansion of such institutions, or had depended on changes in the conditions of foreign policy and foreign and domestic economy during the establishment of a Stalinist-model socialism that took place in one of the most acute phases of the Cold War. The study is based on new archive material on the Plovdiv International Fair kept at the Plovdiv State Archives and on the scientific literature dealing with major issues in the political, economic and commercial sphere in Bulgaria during the studied period.

*Keywords:* Plovdiv International Fair, Cold War, Socialism

**Мирена Митова**

(България, Институт за исторически изследвания – БАН, докторант)

## **Институционално устройство на Международния панаир – Пловдив в периода 1936 – 1948 г.<sup>1</sup>**

След Освобождението в България традициите в панаирното дело са представени в нов модерен вид и това проличава ясно, когато през 1892 г. в град Пловдив е открито Първото българско изложение. Там на площ от 1000 кв. метра са изложени стоки от 24 страни<sup>2</sup>. През годините изложението търпи развитие, за да се превърне в истински мострен панаир<sup>3</sup>, единствен за страната. Повод за това превъплъщение дава

---

<sup>1</sup> Настоящото изследване е финансирано по Програмата на Българската академия на науките за подпомагане на млади учени 2017 г. (PROGRAM FOR CAREER DEVELOPMENT OF YOUNG SCIENTISTS, BAS, 2017), за което изказвам своята благодарност на ръководството на Академията. Проект: №ДФНП-17-82/ 28.07.2017 г. „Пловдивският панаир като място за транснационални културно-икономически контакти на България по време на Студената война”.

<sup>2</sup> Панаирен спектър. Международен пролетен панаир, Пловдив. 3-9 май 1982 г., с. 3.

<sup>3</sup> Мостри (образци) на стоки, излагани на изложенията на панаири, като нова форма за осъществяване на търговия се свързват с панаира в Лайпциг, който в края на XIX в. пръв организира изложенията си именно чрез излагане на мостри. Основното предимство на този тип изложения, в сравнение с традиционните панаири, е възможността на търговците да покажат своята продукция чрез мостри, без да

промишлената изложба, организирана в чест на откриването на новопостроената от Търговско-индустриалната камара сграда на Промишленото училище в Пловдив. Изложбата е открита на 4 март 1933 г. с реч на министъра на търговията Димитър Ганчев<sup>4</sup>. По време на тържественото откриване д-р Обрейко Обрейков (председател на Търговско-индустриалната камара в Пловдив и активен радетел на панаира) произнася реч, в която обявява, че от 1934 г. изложбата се превръща в мострен панаир. Година по-късно на 14 януари 1935 г. въз основа на Наредба-закон мостреният панаир е обявен за единствен за царство България със седалище гр. Пловдив<sup>5</sup>, а на 10 октомври 1936 г. Пловдивският панаир става част от Съюза на международните панаири и придобива статут на международен. Панаирът се превръща в ежегоден събитие за Пловдив, като всяка година бележи ръст в броя на изложителите. Приближаването на военните действия към Балканите по време на Втората световна война спира ежегодните изложения на панаира през 1943 г. След тригодишно прекъсване през 1947 г. Международният панаир – Пловдив отново подновява ежегодните си изложения, но вече в нова вътрешно- и външнополитическа обстановка.

\*\*\*

Организирането на Промишлената изложба в Пловдив през 1933 г. и превръщането на изложбата в мострен панаир от 1934 г. става във времето на голямата световна икономическа криза, наречена „Голямата депресия“, продължила от 1929 г. до 1934 г. Тя се характеризира със спад на търговията, понижаване на жизненото равнище на населението, крах на фондовите борси и понижаване на националните доходи<sup>6</sup>. Най-засегнати от нея са САЩ, Европа и Великобритания. В такава обстановка организирането на големи икономически форуми с протекция от държавната, на които се срещат, и излагат стоките си, чуждестранни изложители, спомага за развитието на търговските отношения между държавите. Това е от изключителна важност за България защото, по време на световната икономическа криза, българският внос и износ силно се съкращава, като за 1933 г. отчитат малки стойности от приблизително 2,50 млрд. лв. Освен за външотърговските отношения на България, панаирът съдейства и за стимулиране на българското производство, особено в момент, когато стокообменът на вътрешния пазар силно намалява вследствие на фалиралите предприятия. Чуждият капитал в страната реализира внос само на отделни стоки, а това довежда до засилване на ролята на кооперативния и държавния сектор в икономиката и във вътрешната търговия<sup>7</sup>. Увеличаването на ролята на държавата в обществено-политическия и стопанския живот в страната се засилва след Деветнадесетомайския преврат от 1934 г. Новото правителство на Кимон Георгиев определя стопанска политика, която цели да реформира капиталистическата система като увеличи

---

се налага да излагат големи количества, които предполагат, че ще бъде продадени по време на панаира. Това помага на търговците да спестят не само от транспортни разходи, но и намалява риска от повреди на стоките по време на транспортирането им. (Carreras, Al. Lidia Torra. Why Did Modern Trade Fairs Appear? p. 6 – 7. <https://econ-papers.upf.edu/papers/874.pdf> - последен достъп 22.01.2018 г.)

<sup>4</sup> Обрейков, Л. Обрейкови. „ИМН“ – Пловдив, 2007, с. 69; Танев. М. (Седемдесет и пет) 75 години пловдивска панаирна панорама. Наука и изкуство, 1967, с. 60. 110 години Международен панаир – Пловдив. Радетели на националната идея. Жанет 45, 2002, с. 25.

<sup>5</sup> ДА-Пловдив, ф. 218 Международен мострен панаир – Пловдив (1935 -), оп. 1, а.е. 24, л.1.

<sup>6</sup> Саздов, Д. Радослав Попов. Людмил Спасов. История на България 681 – 1944 г. Т. 2. София – Р, 2003, с. 723.

<sup>7</sup> Пак там, с. 727.

държавната намеса в икономиката. Издадената Наредба-закон за индустрията през август 1936 г. е инспирирана от идеята за „дирижирана икономика“, чрез която основният контрол върху производството попада в ръцете на министъра на търговията, промишлеността и труда, като той определя кои отрасли са пренаситени и кои трябва да се развиват приоритетно, контролира продажбите на пазара, поставя срокове за реализирането на дадена индустрия. Предвидени са и облекчения и преференции при снабдяване със суровини, за участие в държавни поръчки и др. за тези предприятия, които отговарят на изискванията на държавата. По този начин частната инициатива се поставя под контрол. Промените в икономическата ситуация в страната е провокирана и от необходимостта икономиката да отговори на нуждите на българската армия от модернизация и въоръжаване с оглед международната обстановка през 30-те години на XX в.<sup>8</sup>

През февруари 1936 г. е изготвен правилник на Международния мострен панаир, по който панаирът трябва да осъществява своята дейност в диалог с българските институции и съобразно българското законодателство. Той е приет и утвърден с Указ №3 на Цар Борис Трети, като контролът върху неговото изпълнение е поверен на министъра на търговията, промишлеността и труда<sup>9</sup>. Според Правилника Мостреният панаир в гр. Пловдив е отделна юридическа личност със следните цели:

- 1) да покаже напредъка в развитието на местното производство, както и да излага стоки от чуждестранен произход;
- 2) да постави в пряк контакт производителите и търговците;
- 3) да улесни сключването на сделки по мостри, като продажбата на стоки по време на панаира е забранена.

Допуска се обаче ангажирането на мострите, но тяхното купуване и изнасяне се позволява след приключване на панаира. Организирането на панаира като юридическа личност не му позволява да осъществява стопанска дейност, ето защо и продажбата на стоки по време на самото изложение е забранена. Такава дейност той може да извършва със специален царски указ по доклад на министъра на правосъдието, след като се вземе мнението на министъра на търговията<sup>10</sup>.

Според Правилника от 1936 г. Панаирът се ръководи от председател и три колективни органа на управление – Върховен съвет, Управителен съвет и Проверителен съвет. Върховното ръководство и контрол на Мострения панаир е възложено на Върховния съвет в състав:

Министърът на търговията, промишлеността и труда,  
Министърът на земеделието или техни представители,  
главният директор на БДЖ,  
бюрото на Пловдивската търговско-индустриална камара,  
кметът на града и помощниците му,  
ръководителите на по-главни служби в Пловдив,

<sup>8</sup> Пак там, с. 749 – 761.

<sup>9</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 24, л. 1.

<sup>10</sup> Държавен вестник, бр. 13, 20 април 1933 г. Закон за юридическите лица. <http://daritelite.bg/wp-content/uploads/2016/02/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0.pdf> (последен достъп на 02.01.2018 г.)

представители на търговско-индустриални камари в страната, на стопански съюзи на изложители и др.<sup>11</sup>

Широкият състав на Върховния съвет извежда делото на панаира от рамките на Търговско-индустриалната камара в Пловдив и го превръща в отговорност както на местната управа и организации, а така също и на държавната политика. По този начин, въпреки че панаирът е устроен като самостоятелно юридическо лице, надзорната власт принадлежи на държавата. Но това не отличава българския панаир от световните мострени панаири по това време, защото политическият фактор за тяхното реализиране е чертата, която ги разграничава от обикновените пазари, освен тяхната честота<sup>12</sup>. Панаирът като държавна отговорност поражда необходимостта той да бъде организиран по най-добрия начин като създаде по-добър диалог между отделните институции и организация, които имат важно място в уреждането на международните изложения, така че българската промишленост и земеделие да бъдат показани по най-добрия начин.

Върховният съвет трябва да заседава веднъж годишно, като заседанията се свикват от Управителния съвет. Съветът разглежда отчета за дейността си, като обсъжда мерките и дава директиви за организацията на последващите панаири; назначава членовете на Проверителен съвет; разглежда бюджетния отчет на Проверителния съвет и одобрява бюджета за следващата година. Върховният съвет може да заседава извънредно, като по правилник на тези заседания се разглеждат само въпросите, поставени по дневен ред<sup>13</sup>.

Съгласно член 11 от Правилника от 1936 г. непосредственото управление на делата на Мострения панаир се възлагат на Управителен съвет в състав: председателят и подпредседателят на Пловдивската стопанска камара; кметът и помощник кметът на Пловдивска община<sup>14</sup>. Управителният съвет е задължен да отчита дейността пред Върховния съвет на панаира и да спазва дадените директиви и решения по време на заседанията на по-висшия колективен орган, но има значителна самостоятелност при взимане на текущи решения по организирането на панаира, както и за назначаването и уволняването на служителите на панаира. В помощ на Управителния съвет за организиране на изложенията на панаира е предвидено да се учредят следните комисии: по печата и пропагандата, художествено-техническа, квартирна, експедиционна, за посрещане на официални лица, за развлечения и туризъм, за охрана и ред, финансова. Правилникът дава възможност да се съставят и други комисии, съобразно нуждите на панаира<sup>15</sup>. Към панаира действа и т. нар. Помирителен съд, който трябва да решава спорове между изложители и купувачи. Съставът на съда се определя от Върховния съвет.

Определя се мястото и ролята на ръководството на Пловдивската търговско-индустриална камара, като председателят на същата е по право председател на панаира и законен представител пред всички органи, а негов заместник е кметът на Пловдив<sup>16</sup>.

<sup>11</sup> Държавен вестник, бр. 40, 21 февруари 1936, с. 538 – 540; Обрейков, Л. Обрейкови. „ИМН“ – Пловдив, 2007, с. 80.

<sup>12</sup> Carreras, Al. LidiaTorra. Why Did Modern Trade Fairs Appear? p. 3.

<sup>13</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 24, л. 3.

<sup>14</sup> Пак там.

<sup>15</sup> Пак там, л. 4.

<sup>16</sup> Матеев, М. Хроника на един панаирен век, Христо Г. Данов, 1993, с. 142-143.

Бюджетът на панаира се управлява от Управителния съвет, но контролът се извършва от Проверителен съвет. Приходите на панаира се определят от:

а) ежегодни субсидии от държавата; от Пловдивската търговско-индустриална камара; от Пловдивската община; от останалите търговско-индустриални камари в страната и др.;

б) постъпления от самия панаир – входни билети, продажба на значки, наем на панаирни помещения и пр.;

в) от дарения и други случайни постъпления<sup>17</sup>.

За постигането на целите на Мострения панаир в Правилника е посочено, че панаирът трябва да се провежда ежегодно, всяка пролет по време на Великден. До средата на 40-те години действително панаирът се провежда през пролетта по време на големия християнски празник. Това са налага, за да може панаирът да се обезпечи с необходимия сграден фонд. Тъй като по време на Великденските празници училищата в града са във ваканция, сградите им се ползват за изложбени палати или за квартири, където да нощуват посетители и изложители. След войната обаче по предложение на пловдивските обществени дейци, членове на Управителния съвет, Върховният съвет взема решение по време на заседание на съвета през февруари 1947 г., панаирът да бъде организиран през есента, а не през пролетта<sup>18</sup>. Отново е избран период, когато училищата са във ваканция, за да могат да се използват сградите на училищата за нуждите на панаира.

В Правилника изрично се посочва, че панаирът е задължен да показва стоки и от двата раздела на икономиката: индустрията и занаятите и земеделието и животновъдството, като се допуска при невъзможност за организиране на панаир, то поне да се организира изложба от една от двете сфери на икономиката.

В Правилника от 1936 г. е заложено Панаирът да организира конференции през времетраенето му, които да разглеждат въпроси, свързани с изложителите и посетителите<sup>19</sup>, да насърчава нововъведения в икономиката като организира специални конкурси и др., а за популяризация е предвидено панаирът да издава бюлетини, проспекти и др. Като основен инструмент за реклама се налагат ежегодно издаваните указатели на панаира. Те представляват подробно описание на участниците, както чуждестранните, така и българските. В помощ на осъществяването на успешната търговска дейност по време на панаира идва подробното описание на изложените стоки, разделени по държави и фирми. От началото на 50-те години Указателите започват да се наричат Официални каталози и се издават освен на български език и на френски, и руски език. Официалните каталози, освен средство за реклама на панаира, се явяват и перо за попълване на приходите на изложението като рекламите, поместени в него, се заплащат по определени тарифи от изложители<sup>20</sup>.

Втората световна война не прекъсва ежегодните изложения на Международния мострен панаир. Панаир е организиран и през пролетта на 1943 г. Усложнената ситуация за България налага отменянето на насрочения панаир за Великден на 1944 г., като се предвижда той да бъде организиран през следващата 1945 г.<sup>21</sup> Но през есента на 1944 г. в България настъпват важни промени в политическата ситуация. На 9 септември

<sup>17</sup> Обрейков, Л. Обрейкови. „ИМН“ – Пловдив, 2007 г. с. 81.

<sup>18</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 49; пак там, а.е. 2, л. 1.

<sup>19</sup> Пак там, а.е. 24, л. 1.

<sup>20</sup> Пак там, а.е. 2, л. 7.

<sup>21</sup> Пак там, а.е. 12, л. 4.

1944 г. Отечественният фронт (коалиция на политически партии с водеща роля на БРП<sup>22</sup>) завзема властта чрез преврат в столицата и чрез въоръжено въстание по селата. Формирано е ново правителство, в което се включват представители от БРП (к), БЗНС, ПК „Звено“, БРСДП и независими интелектуалци. Начело на правителството застава Кимон Георгиев от ПК „Звено“. Изборът на Кимон Георгиев от „Звено“ за министър-председател на страната не е случаен. Въпреки по-голямата членска маса на БРП (к) и добре запазените структури по места, комунистическата партия трябва да се съобрази с новите външнополитически фактори и да приеме мястото си на равна с другите партии в коалиция на ОФ. Комунистическата партия трябва да наложи тактиката, определена от Сталин на „народна демокрация“. С този термин се обозначава преходния период 1944 – 1947 г. в историографията. През Втората световна война всички комунистически партии се придържат към тактиката на Коминтерна за създаване на антифашистки фронтове върху широка демократична платформа и на тази форма намира своето естествено продължение в идеята за „народна демокрация“<sup>23</sup>. Има се предвид изграждането на лява държава с участието на лявата част от буржоазията с път на развитие различен от съветския. Тази форма на управление се явява от особена важност, за да се запази единството между съюзниците от Антихитлеристката коалиция, особено в решаващия етап от войната, когато все още Германия и Япония не са победени. БРП (к), по указания на СССР потиска стремежа си за пълно лидерство във властта, тъй като това би повлияло върху следвоенното уреждане на региона след края на войната. За да запази силното си влияние върху останалите политически партньори в коалицията, както и върху политическия живот на страната, БРП (к) поставя свои министри в силовите министерства – Министерството вътрешните работи и Министерството на правосъдието. Заместник министър-председателят също е от комунистическата партия, както и един от регентите. Но оставя Министерството на индустрията и занаятите и Министерството на търговията, промишлеността и труда на „Звено“ и БРСДП съответно с министри ген. Христо Лилков и Димитър Нейков.

Подписаното примирие на 28 октомври 1944 г. между България и Антихитлеристката коалиция, установяването на Съзна контролна комисия (СКК) в страната, доминирана от съветските представители, присъствието на съветски окупационни войски и предстоящото подписване на мирен договор отлагат крайната цел на БРП (к) – диктатура на пролетариата. Основните характеристики на преходния период на „народна демокрация“ стават: многопартийността, наличието на опозиция, плановото стопанство и многосекторната икономика, в която присъстват държавния, кооперативния и частния сектор, плурализъм в културата, възстановена е Търновската конституция и са отменени редица закони, ограничаващи гражданските свободи<sup>24</sup>.

В преходния период на „народна демокрация“ Международният панаир е оставен да работи по приетия през 1936 г. Правилник, като статутът му на самостоятелна юридическа личност не се променя. Непроменено е и голямото представителство на пловдивските индустриалци и търговци в структурите на панаира. Готовността на индустриалците да оказват пълно съдействие на властта за

<sup>22</sup> Калинова, Е. Мястото и ролята на Отечественния фронт в годините на „народната демокрация“ (1944 – 1947) – В: История на Отечественния фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 47.

<sup>23</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 40.

<sup>24</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 49.

осъществяване на стопанската ѝ платформа<sup>25</sup> им осигурява спокойствие в преходния период. ОФ правителството все пак налага контрол и надзор над техните организации, като в управленските им органи поставя свои съмишленици. Така след 9 септември 1944 г. към Съюза на индустриалците е изграден ОФ комитет. На 25 септември 1944 г. на съвместно заседание на Управителния съвет на Съюза и ОФ комитета се решава управлението на браншовата организация да се поеме от временния ОФ комитет. Съюзът на индустриалците се преименува на Общ съюз на българската индустрия, а Съюзът на търговците – на Общ съюз на българската търговия. В резолюцията на първата национална конференция на Общия съюз на българската индустрия на 15 януари 1945 г. българските индустриалци, в отговор на заявката на правителството, че ще се запази частната инициатива и частният капитал ще има своето място във възстановяването на стопанството, дават своята подкрепа на стопанската платформа на правителството<sup>26</sup>. Така председател на панаира става Борис Чобанов в качеството си на председател на Пловдивската търговско-индустриална камара<sup>27</sup>, назначен на тази длъжност на 21 декември 1944 г.<sup>28</sup> Той е и секретар на областния комитет на НС „Звено“ от септември 1944 г.<sup>29</sup> В Управителния съвет на панаира влизат още двамата бивши председатели на Търговско-индустриалната камара в града и уважавани индустриалци и търговци – д-р Обрейко Обрейков (основателят на Международния панаир – Пловдив през 30-те години<sup>30</sup>) и Драган Цанков. По правило в Управителния съвет влиза и кметът на града. Това е Иван Перпелиев, член на БРП (к), завеждащ Стопанския съвет на областния комитет на ОФ в града до 1945 г. и кмет на Пловдив от 22 март 1945 до 19 ноември 1949 г.

През 1945 и 1946 г., въпреки желанието на Управителния и на Върховния съвет да бъде организиран панаир, това не се случва. Първото ОФ-правителство трябва да осигури излизането на страната от войната, да подпише Примирието със съюзниците, да осигури дейността на Съюзната контролна комисия (СКК), която следи за изпълнението на примирието и да проведе демократични избори (както е заложено в Декларацията за освободена Европа, приета по време на Ялтенската конференция от 4 януари до 11 февруари 1945 г.) в страната<sup>31</sup>. Икономическата ситуация в страната също е усложнена. Скъсването на дипломатическите отношения със страни като Германия, Италия, Хърватската държава, Словакия и Унгария денонсира и търговските договори

<sup>25</sup> Визията на ОФ за стопанското развитие на България след идването им на власт е посочена в тяхната програма от 17 септември 1944 г., където ОФ заявява приоритет към държавната и кооперативната собственост, но не изключва и частната собственост. Програмата е насочена срещу частния едър капитал в страната и промишления протекционизъм, като вместо него се предвижда създаване на държавни монополи за внос и износ, но същевременно с това ОФ заявява, че ще запази отрасловата структура на дребната собственост - Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 42 – 44.

<sup>26</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 49 – 50.

<sup>27</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 24, л. 4.

<sup>28</sup> Пак там, ф. 2037 Личен фонд. Чобанов, Борис, Николов – адвокат. (1894 – 04.07.1984 г.), оп. 1, а.е. 7, л. 2.

<sup>29</sup> Пак там, ф. 24 Областен комитет на Народен съюз „Звено“ Пловдив (1944 – 1948 г.), оп. 1, а.е. 7, л. 1 – 34.

<sup>30</sup> Обрейков, Л.Обрейкови. „ИМН“ - Пловдив, 2007.

<sup>31</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944-1955). Полис., 2003, с. 74.

между тях. Фактически България изпада в икономическа изолация<sup>32</sup>. Ситуацията се усложнява още повече от големите разходи, които трябва да поеме страната по финансовото осигуряване на българската армия, воюваща срещу Германия, както и по издръжка на СКК и съветските окупационни войски, както постановява Московското съглашение за примирие, подписано на 28 октомври 1944 г.

Краят на Втората световна война също не създава добра възможност за организиране на Международния панаир. Външноикономическата изолация на страната се засилва, тъй като страните от Антихитлеристката коалиция предявяват финансови претенции към България. Те претендират за вземания и лихви по стари държавни кредити, за реституиране на понесените от тях загуби от блокираните активи, за нанесени щети на имуществата им, по време на бомбардировките<sup>33</sup>. Икономическата изолация тласка страната към сключване на търговска спогодба със СССР. Тя е подписана на 14 март 1945 г. и осигурява доставка на редица дефицитни стоки, като практически изважда България от състоянието ѝ на изолация, но същевременно с това засилва стопанската зависимост на България от СССР. Но именно в тази сложна обстановка Върховният съвет на панаира на заседание от 23 март 1945 г. предлага да бъде организиран международен панаир. Върховният съвет отдава на Международния панаир голямото значение и роля за изграждане на българските международни контакти след приключване на войната. Управителният съвет на Панаира, както и членовете на Върховния съвет, възприемат Международния панаир като „*двигател за създаване на връзки с други страни*“<sup>34</sup>. Целта е чрез панаира да се изградят наново връзки с държавите и да се разширят занапред контактите със съседни страни, което да помогне за възстановяването на износа и вноса на България при трудното икономическо следвоенно състояние на страната<sup>35</sup>. В световен мащаб на международните търговски панаири се отдава голямото значение за раздвижване на търговските отношения и за съживяването на икономиката особено след претърпени световни кризи, каквито се явяват Първата и Втората световни войни<sup>36</sup>. Такава е и целта на Съюза на международните панаири (UFI) след 1925 г. – чрез сътрудничество между европейските панаири да съживи международната търговия след Първата световна война<sup>37</sup>, на който България става член през 1936 г. Чертаенето на такава важна роля на панаира в Пловдив довежда до предложението на Драган Цанков, член на Върховния съвет и на Търговско-индустриалната камара в града, да бъде сменен периодът, в който се провежда Международният панаир. Предлага се организирането му да се осъществи през есента, а не през пролетта, тъй като това е периодът, когато българското производство, особено земеделието, може да покаже пълния си капацитет<sup>38</sup>. Желанието на ръководителите на панаира е той да играе още по-голяма роля за развитието на българската икономика и на външотърговските връзки, особено след

<sup>32</sup> Никова, Г. Процесът на съветизация и преустройство на българската външна търговия (1944-1951 г.) – ИПр., кн. 5-6/2002, с. 121.

<sup>33</sup> Пак там, с. 127.

<sup>34</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 10.

<sup>35</sup> Пак там, л. 11.

<sup>36</sup> Carreras, Al. LidiaTorra. Why Did Modern Trade Fairs Appear? p. 1 <https://econ-papers.upf.edu/papers/874.pdf>

(последен достъп 05.01.2018 г.)

<sup>37</sup> Официален сайт на Съюза на международните панаири – TheGlobalAssociationoftheExhibitionIndustry (UFI) - <http://www.ufi.org/about/ufi-history/> (последен достъп на 05.01.2018 г.)

<sup>38</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12.



войната. Това показва предложението на Борис Костурков, член на Областната стопанска камара, по време на заседание на Върховния съвет през март 1945 г. Костурков настоява панаирът да бъде не демонстрационен, а да се премине към „обмяна на артикули“, покупко-продажба на стоки и др.<sup>39</sup>, въпреки че Правилникът го забранява. Но до окончателно решение за смяна на характера на панаира в този ранен етап на следвоенното му развитие не се стига. Особено много се акцентира върху създаването на възможност да се улесни процесът на осъществяване на връзки между производителите и бъдещите им клиенти, като тук се включва и по-лесно осъществяване на връзки между представители на отделни държави за размяна на стоки за внос и износ<sup>40</sup>.

На заседание на Върховния съвет от 14 април 1946 г. продължава да се настоява за бързо организиране на панаира. Такова искане поставя Министърът на индустрията и занаятите ген. Христо Лилков<sup>41</sup>. Но международната обстановка се усложнява. С речта си на 5 март 1946 г. в университета във Фултън бившият министър-председател на Великобритания Уилям Чърчил определя границите на „желязната завеса“ между Изтока и Запада, с което поставя началото на Студената война. Усложнената международна обстановка, невъзобновените дипломатически връзки, предстоящата Парижка мирна конференция и изготвянето на мирните договори са аргументите на Министерството на търговията да отложи организирането на международен панаир през 1946 г.<sup>42</sup>, въпреки че страната изпитва остра нужда от съживяване на стопанството. Отказът е свързан с трудностите, които изпитва панаирът с материално-сградния фонд, а също и с необходимостта държавата да отпусне значителна сума пари за субсидия на панаира, каквото задължение тя има по Правилник. За организиране на международен панаир е необходимо да се решат редица въпроси, за които да се намери финансиране като: осигуряване на необходимата леглова база за участниците и посетителите на панаира; намиране на достатъчна работна ръка за ремонтване на съществуващите палати, които са предоставени за временно ползване на Военното министерство, на Общината и на съветските войски<sup>43</sup>, да се построят нови палати, да се осигурят строителни и други материали. Друга трудност, която засяга основно държавната власт, е осигуряването на достъп на чужденците в България. Панаирната управа предвижда улеснен достъп на желаещите да участват в панаира не само що се касае до техните мостри, но и до по-свободен визов режим, до влизането в сила на мирния договор през септември 1947 г. СКК определя режима за допускане на чужденци в страната и облекчен визов режим тя не предвижда<sup>44</sup>.

Вътрешната ситуация в страната също не създава добри условия за организиране на панаир. Второто ОФ-правителството, съставено на 31 март 1946 г., трябва да проведе референдум за премахване на монархическия институт на 8 септември 1946 г., да организира избори за VI Велико народно събрание на 27 октомври 1946 г., което да приеме новата Конституция на страната<sup>45</sup>. Трудност създава и засилването на напрежението между политическите партньори в ОФ-коалиция и борбата между тях за

<sup>39</sup> Пак там, л. 11.

<sup>40</sup> Пак там, л. 13.

<sup>41</sup> Пак там, л. 20.

<sup>42</sup> Пак там, л. 21.

<sup>43</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 1 – 17.

<sup>44</sup> Пак там, а.е. 17, л. 18.

<sup>45</sup> Минчев, М. Второ правителство на Отечествения фронт. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“ Велико Търново, 2002, с. 62.

по-голямо представителство във властта, както и с все още активната опозиция в страната<sup>46</sup>.

През 11 март 1946 г. се извършва реорганизация на Министерството на търговията и промишлеността. От него се отделя Министерството на търговията и продоволствието, към което преминава Главна дирекция на външната търговия. За министър на новото министерство е назначен Кръстю Добрев (БРП (к)), а за директор на Главна дирекция на външната търговия Боньо Петровски<sup>47</sup>. Това налага промяна на състава на Върховния съвет на панаира. Но тази промяна не е отразена в указа, чрез който за първи път от 1936 г. се изменя Правилникът на панаира. С Царски указ №12, от името на Регентския съвет, от 13 март 1946 г., контролът на панаира е поверен на Министъра на търговията и промишлеността и на Министъра на земеделието и държавните имоти, въпреки че реорганизацията на Министерството вече е извършена. Промяната се забелязва в списъчния състав на Върховния съвет, описан в протокол от годишното заседание на съвета от 23 февруари 1947 г. Член на Върховния съвет вече е министърът на търговията и продоволствието Йордан Божилов (БРП (к)) и директорът на Главна дирекция „Външна търговия“<sup>48</sup>. В изменените през 1946 г. Правилник е отразена съществената промяна в състава на Върховния съвет, която се отнася до представителите на институции от Пловдив. Включват се новите институции като Градски народен съвет, Пловдивски областен комитет на ОФ и др. Прави впечатление, че в променения Правилник от 1946 г. в състава на Върховния съвет все още има добре застъпено представителство на търговските, индустриалците и занаятчийските организации<sup>49</sup>. Това е свързано със заявката на правителството на ОФ, формулирана в приетата на 8-ми разширен пленум от 27-28 февруари и 1 март 1945 г. резолюция, в която се декларира готовността на правителството и на комунистическата партия да оказват „пълна подкрепа и съдействие на всички патриотични индустриалци и търговци, които желаят честно и добросъвестно да работят за засилване на производството и за правилно снабдяване на населението. В същото време партията ще води безпощадна борба против спекулантите, черноросаджиите, саботьорите.“<sup>50</sup> Тази политика има реално присъствие в първите следвоенни години. До 1947 г. включително, в отделни отрасли и сфери на стопанската дейност се наблюдава разрастване на числеността на дребнобуржоазните слоеве и откриване на значителен брой нови индустриални, занаятчийски и търговски предприятия. Нарастването обаче е съпроводено с постоянен натиск за коопериране в Трудово-производителни кооперации, с прилагане на нарядно-реквизионна система и обвинения за участие в „черната борса“ и др., които имат различна интензивност през годините<sup>51</sup>.

<sup>46</sup> Пак там, с. 39.

<sup>47</sup> Никова, Г. Процесът на съветизация и преустройство на българската външна търговия (1944-1951 г.) – Ипр., кн. 5-6/2002, с. 122.

<sup>48</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 35.

<sup>49</sup> Пак там, а.е. 24, л. 7.

<sup>50</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 50. Луджев, Д. Град на две епохи. История на обществените групи в българските градове в средата на XXв. УИ „Св. Климент Охридски“, 2005 г. с. 198–201; Същия. Дребна буржоазия в България 1944 – 1958 г. Наука и изкуство, 1985, с. 97–121.

<sup>51</sup> Луджев, Д. Град на две епохи. История на обществените групи в българските градове в средата на XXв. УИ „Св. Климент Охридски“, 2005 г. с. 198 – 201; Същия. Дребна буржоазия в България 1944 – 1958 г. Наука и изкуство, 1985, с. 97–121.

Но въпреки режима на „народна демокрация“ през втората половина на 1946 г., по указание на ЦК на БРП (к), започва настъпление срещу опозицията. Организиран са съдебни процеси срещу лидерите и активисти на опозиционните партии. Процеси се водят срещу Г. М. Димитров, Кръсто Пастухов, главния редактор от БРСДП (обединена) Цвети Иванов и конспиративни военни организации<sup>52</sup>. Същевременно с това започва подготовка за промяна на държавното управление. На 8 септември 1946 г. се провежда референдум, след който монархическият институт в България е премахнат, а на 15 септември Васил Коларов като председател на Народното събрание обявява България за Народна република. На 27 октомври 1946 г. се провеждат избори за ВНС, което трябва да изработи новата Конституция на страната. Изборните резултати дават предимство на ОФ-коалицията, която получава 71% от подадените гласове. Те показват и влиянието на БРП (к) сред обществото, защото партията получава 275 депутатски места от общо 366 за ОФ-коалицията, което представляват 56,16 % от гласовете<sup>53</sup>. Но комунистическата партия предпочита да запази ОФ коалицията, като включи в новото правителство представители и на другите ОФ партии. В резултат на 22 ноември 1946 г. е формиран нов кабинет на ОФ, оглавен от лидера на комунистите Георги Димитров<sup>54</sup>. Това укрепва комунистите във властта.

На 10 февруари 1947 г. е подписан мирният договор на България. Той влиза в сила от 15 септември 1947 г. От този момент България излиза от изолацията и има право да води самостоятелна външна политика. Още на 11 февруари 1947 г. са възстановени дипломатическите отношения с Великобритания, а със САЩ – на 2 октомври 1947 г.<sup>55</sup> Член 29 от договора за мир обаче задължава България да прилага в рамките на 18 месеца (с уточнението - докато бъдат сключени търговски спогодби между България и страните от Обединените народи) режим на най-облагодетелствана нация за всички видове търговски дейности. Аналогичен (двустранен) режим се предвижда и за България<sup>56</sup>. Тук се включват улеснения и преференции в митническата и търговската политика към Обединените нации. Ето защо България трябва да активизира възможно най-скоро външноикономическите си връзки и да сключи изгодни търговски спогодби в рамките на 18 месеца от влизането на сила на мирния договор, за да не прилага режима на най-облагодетелствана нация. Това е и моментът, когато Управителният съвет на Международния панаир получава позволение да организира панаир през есента на 1947 г. На заседание на 23 февруари 1947 г. Върховният съвет взема решение XI Международен мострен панаир да бъде организиран в периода 31 август до 14 септември 1947 г. Решението е подкрепено от всички членове на Съвета, включително и от министъра на промишлеността и продоволствието и от директора на Дирекция външна търговия, които трябва да информират Министерски съвет за периода на следващия панаир<sup>57</sup> и чрез постановление от МС това решение да бъде утвърдено. В чест на обявяването на

<sup>52</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 67–68.

<sup>53</sup> Огнянов, Л. Държавно-политическа система на България 1944 – 1948 г. Стандарт ДД, 2016, с. 135.

<sup>54</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 67 – 69. Минчев, М. Второ правителство на Отечествения фронт. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“ Велико Търново, 2002, с. 80

<sup>55</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 73.

<sup>56</sup> Мирен договор с България от 10 февруари 1947 г. – В: Външна политика на Народна република България. Сборник от документи и материали в два тома. Т. 1, 1944 -1962 г., Наука и изкуство, 1971, с. 62.

<sup>57</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 49.

България за Народна република XI Международен панаир е наречен първи Републикански.

Работата по организирането на панаира започва още на следващия ден след заседанието на Върховния съвет. На 24 февруари 1947 г. Управителният съвет на панаира изпраща писмо до министър-председателя на страната Георги Димитров с молба да бъдат отпуснати 50 мил. лв. за строеж на нови панаирни палати<sup>58</sup>. Председателят на панаира и Управителният съвет трябва да бързат с организацията, тъй като периодът от февруари до края на август, когато ще се открие панаирът е кратък, а международният панаир няма финансовата възможност да поеме всички разходи, поради тригодишното му прекъсване от 1944 г. до 1947 г. Затова субсидията от държавата е от изключителна важност. Ето защо Управителният съвет на 12 май 1947 г. изпраща делегация в състав Иван Перпелиев, д-р Обрейко Обрейков и Борис Чобанов в София за среща с министър-председателя Георги Димитров<sup>59</sup>. Два дни по-късно на 14 май 1947 г. е свикана специална конференция за панаира, на която присъстват представители на всички стопански министерства, институти, учреждения, стопански съюзи и организации. На конференцията правителството обещава финансова помощ за построяване на панаирни палати в размер на 50 мил. лв., както и 50 хиляди метра хасе, необходимо за обзавеждането на легла за посрещане на посетителите.<sup>60</sup> Парите трябва да бъдат отпуснати от бюджета на Министерството на обществените сгради пътища и благоустройство<sup>61</sup>. След получените обещания, строежът на палатите започва към средата на месец май 1947 г., но парите не се изпращат. Управата на панаира пуска циркулярни писма до всички министерства с молба за финансова помощ<sup>62</sup>. Въпреки това до юни месец по сметките на панаира са изпратени само 20 мил. лв.<sup>63</sup> Това създава впечатление за недостатъчно съдействие от страна на правителство за организирането на панаира. Ето защо с приближаване на датата на отварянето на Първия републикански панаир на 31 август 1947 г. Борис Чобан решава, че той трябва да се открие от държавния глава на страната - Васил Коларов. Борис Чобанов си спомня, че когато двамата с Иван Перпелиев отиват да връчат лично поканата на председателя на Президиума на НС – Васил Коларов, държавният глава преценява, че въпросът дали той може да открие XI Международен панаир трябва да се отнесе до МС, тъй като според него „това е въпрос на правителството“, т.е., на изпълнителната власт, която курира панаира, според Правилника. Неочаквано в кабинета му влизат 7-8 министри и Васил Коларов предлага още тогава да се реши кой трябва да открие панаира. Антон Югов, министър на вътрешните работи, настоява панаирът да бъде открит от министъра на търговията, но Трайчо Костов (подпредседател на МС и министър без портфейл), акцентирайки върху международния характер на изложението и присъствието на специални гости от чужбина, преценява, че това е удачно място да се води „политика“ и присъстващите трябва да чуят от човек с висок ранг „пътят, по който занапред ще се развива държавното стопанство“<sup>64</sup>. Така за първи път политическата

<sup>58</sup> Пак там, а.е. 2, л. 1-2.

<sup>59</sup> Обрейков, Л. Обрейкови.,ИМН“ – Пловдив, 2007, с. 111 – 112.

<sup>60</sup> Мястото е отпуснато от Община Пловдив още през 1939 г. - Обрейков, Л. Обрейкови.,ИМН“ – Пловдив, 2007, с. 99

<sup>61</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1., а.е. 2, л. 15.

<sup>62</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1., а.е. 2.

<sup>63</sup> Пак там, л. 32.

<sup>64</sup> Пак там, ф. 2037, оп. 1., а.е. 6, л. 5.

роля на панаира в следвоенния му период е поставена на първо място пред икономическия му принос.

Задачата по организирането на първия следвоенен панаир се усложнява още повече от засилването на противоречията в започналата Студена война. Във връзка с отпускането на 400 мил. долара преки помощи за Гърция и Турция президентът на САЩ Хари Труман обявява на 12 март 1947 г. пред Конгреса на стратегия за „сдържане на комунизма“, формулирана в доктрината Труман<sup>65</sup>, а на 5 юни 1947 г. държавният секретар на САЩ Джордж Маршал в Харвардския университет обявява програмата за отпускане на американска икономическа помощ през 1947 – 1950 г. на стойност 13,2 млрд. щатски долара, от които 90% се предоставят безвъзмездно на страните, най-вече под формата на храни и суровини. Тя се предоставя срещу определени икономически и политически условия, като всяко правителство от пострадалата Европа с бюджетен дефицит се поканва да подготви програма за възстановяване, която да е одобрена от американското правителство. Такава помощ е предложена и на СССР, и на страните от неговата зона на влияние, включително България<sup>66</sup>. Поставените условия на европейските страни за участие в американската възстановителна програма се оказват неприемливи за СССР и за източноевропейските страни от неговата сфера на влияние, защото засягат установилата се там власт. Въпреки че всички европейски страни, пострадали от Втората световна война, са поканени да вземат участие в програмата, се уточнява, че „правителства, политически партии или групи, които търсят начин да останат постоянно на власт насила, ще срещнат противопоставянето на САЩ.“<sup>67</sup> Предвижданата в плана Маршал отворена икономическа макроструктура също е неприемлива за СССР. Опасенията за засилване на американското влияние чрез плана Маршал довежда до отказа на СССР да участва във възстановителната програма. По внушение на Кремъл повечето източноевропейски страни, включително България също отказват да участват в програмата.<sup>68</sup> Планът Маршал поставя началото на икономическото разделение на Европа, като засилва процесите на интеграция между държавите от Западна Европа.

Междувременно през 1947 г. във вътрешнополитически план се извършва реорганизация в една от системите, пряко свързана с панаира, предвид неговия международния характер – външната търговия. През март 1947 г. МС гласува редица постановления, с които практически поставя външнотърговската дейност под свой контрол и така въвежда държавния монопол във външната търговия, първоначално за най-изнасяните или ценни стоки. С постановление на МС от 17 март 1947 г. се учредяват държавните външнотърговски предприятия с изключителни монополни права върху определените стоки - „Булгаррозеимпекс“ – за износ и внос на розово и други етерични масла, „Булгаррудекспорт“ – внос и износ на полезни изкопаеми, „Металимпорт“ – внос на метали и машини, „Химимпорт“ – внос и износ на химически произведения. Със същото постановление се учредяват и три акционерни дружества: „Булгарплодекспорт“ – за износ на плодове и зеленчуци, „Булгариндустриалекспорт“ – износ на индустриални и занаятчийски произведения и „Индустриалимпорт“ – внос на индустриални суровини. Организационно дружества са под контрола на Главна

<sup>65</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 63.

<sup>66</sup> Пак там, с. 63 – 64.

<sup>67</sup> Никова, Г. Планът Маршал, европейските сили и България. – ИПр., кн. 4-5, 1993, с. 58.

<sup>68</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 63 – 64.

дирекция на външната търговия. До края на 1947 г. остават neodържавени само вносет и търговията с петрол и петролни продукти<sup>69</sup>.

В обстановка на постоянно увеличаващо се международно напрежение между Изтока и Запада, на засилване на ролята на държавата в икономическия живот в страната и на напрегната обществено-психологическа атмосфера, свързана със съдебния процес срещу лидера на опозиционната партия БЗНС Никола Петков<sup>70</sup>, XI Международен (I Републикански) панаир е открит на 31 август 1947 г. от Васил Коларов. В речта му акцент се поставя върху постиженията на Двугодишния стопански план<sup>71</sup>. По време на изложението, след обиколка в палатите на панаира, Васил Коларов отправя своите критики към организирането на изложението. Той не е доволен, че пред множеството български посетители на изложението не са представени новите стопански форми, въведени след 9 септември 1944 г., като кооперирането, създаването на машинно-тракторните станции, индустриализацията, бригадирското движение, ударничеството и др.<sup>72</sup> Критиката на В. Коларов подсказва, че панаирът ще има важна роля за пропагандирането на икономическите постижения на страната, постигнати чрез социалистическите методи. Схващането на държавния глава за ролята на панаира веднага е подето и от представителите на властта, които участват във Върховния съвет на панаира. Тяхното виждане за ролята на панаира е отразено в специалното издание „Пловдивски мострен панаир“, отпечатано веднага след закриването на панаира на 14 септември. В изявление за вестника ген. Христо Лилков, министър на индустрията и занаятите, настоява на пропагандно представителния характер на изложението, което да показва „результатите от отечественофронтонската промишлена деятелност, сложена на началата на плановото съревнование, рационализация и творчески подем на трудещите се.“<sup>73</sup> Фокусът се поставя (по примера на приветствена реч на В. Коларов по повод откриването) върху показването на изпълнението и постигнатите резултати на Двугодишния стопански план. Главният секретар на Министерството на търговията и продоволствието Константин Георгиев иска чрез панаира да се покаже на чужденците „как е възможно с такава енергия да следваме изпълнението на двугодишния стопански план, при скорошна политическа и стопанска изолация на страната“<sup>74</sup>.

Линията, която трябва да следват преките ръководители на панаира – Управителният съвет и председателят му, е поставена и те трябва да се съобразят с нея, още повече, след промените, настъпили в политическата ситуация в страната

<sup>69</sup> Никова, Г. Процесът на съветизация и преустройство на българската външна търговия (1944-1951 г.) – ИПр., кн. 5-6/2002, с. 130 – 132. ; Икономика на България през преходния период от капитализма към социализма. Т. 2. Наука и изкуство, 1972, с. 79.

<sup>70</sup> Никола Петков е арестуван на 5 юни 1947 г., веднага щом САЩ ратифицират договора за мир с България. Той е арестуван в пленарната зала по време на заседание на ВНС. Процесът се води до есента на 1947 г., и завършва с изпълнение на смъртна му присъда на 23 септември 1947 г. – Огнянов, Л. Държавно-политическа система на България 1944 – 1948 г. Стандарт ДД, 2016, с. 167 – 178.

<sup>71</sup> В Двугодишния стопански план (1947 – 1948 г.) залягат идеите на БРП (к) за развитие на материално-техническата база на отрасли като минната индустрия, електрификацията, транспорта, инфраструктурата. Предвижда се изграждането на 53 нови индустриални предприятия, от които 17 са от тежката индустрия. Планът изключва частния сектор от процеса на индустриализация, а частните предприятия са длъжни да изпълняват само спуснатите от държавата производствени плановете. – Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 64. Златев, Зл. Двугодишния народностопански план (1947-1948 г.) – Векове, 1980, №5, с. 22–23.

<sup>72</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп.1, а.е. 12, л. 79–82.

<sup>73</sup> Пловдивски Мострен панаир, бр.9, септември 1947 г., с. 12.

<sup>74</sup> Пак там, с. 13.

непосредствено след учредителното съвещание на Коминформбюрото от 22-28 септември 1947 г. в Шкларска Поремба. На него вземат участие представите на 9 европейски комунистически партии. Тогава на източноевропейските страни се посочва необходимостта от ускоряване на трансформациите в цялостния живот, да възприемат съветския модел на социализма, като югославският път се смята за най-подходящ. Това поставя началото на края на периода на „народната демокрация“. На XIII разширен пленум от 14 октомври 1947 г. на ЦК на БРП (к) се възприема курс „наляво“. Всички ОФ партии, с изключение на „Звено“ на съвместно заседание на НК на ОФ на 22 октомври 1947 г. се обявяват също за привърженици на социализма<sup>75</sup>, а на 26 октомври ОФ партиите приемат, подписаната от всички членове на НК на ОФ Декларация, в която се заявява, че ОФ трябва да се преустрои в единна обществено-политическа организация с нова програмна цел – изграждането на социализма в България<sup>76</sup>. Съществените промени в държавно-политическата и икономическата система на България са поставени в законови рамки след приемането на новата Конституция на Народна република България от 4 декември 1947 г. С нея се премахва разделението на властите, въвежда се планово развитие на стопанството, обявяват се средствата за производства за държавна собственост. Освен държавната собственост според Конституцията присъстват и кооперативна, и частна собственост, но държавната (общонародна) собственост е обявена за „главна опора на държавата и се ползва с особена закрила на държавата“. Изграденият държавен монопол над вътрешната и външната търговия е отразен в Конституцията на страната, а също и правото ѝ да национализира клонове на народното стопанство или отделни предприятия от промишлеността, транспорта и кредита<sup>77</sup>. След приемането на Конституцията Г. Димитров съставя четвърто ОФ правителство, в което 14 от 23-мата министри са комунисти, а в началото на 4 януари 1948 г. министър-председателят Г. Димитров е избран за генерален секретар на ЦК на БРП (к) и за председател на националния комитет на ОФ, с което на практика започва сливането на управляващата партия с държавата<sup>78</sup>.

Най-съществената промяна, която се извършва в стопанската сфера на страната след приемането на Конституцията е национализацията от края 1947 г. Промислеността е национализирана на 23 декември 1947 г. и обхваща не само едрите, но и дребнособственическите заведения с машинно производство, в които не се използва наемен труд. Тя се извършва без съпротива от страна на индустриалците. В резултат на този акт държавната собственост в общото промишлено производство достига 91,7%<sup>79</sup>. До края на декември 1947 г. със закон за банките от 27 декември 1947

<sup>75</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 67. Огнянов, Л. Държавно-политическа система на България 1944 – 1948 г. Стандарт ДД, 2006, с. 189–191.

<sup>76</sup> Кандиларов, Евг. Отечествения фронт – от коалиция към единна общественополитическа организация – В: История на Отечествения фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с.180.

<sup>77</sup> Конституция на Народна република България от 04.12.1947 г. <http://www.parliament.bg/bg/18> (последен достъп 25.01.2018 г.); Кандиларов, Евг. Отечествения фронт – от коалиция към единна общественополитическа организация – В: История на Отечествения фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 181. Огнянов, Л. Държавно-политическа система на България 1944 – 1948 г. Стандарт ДД, 2006, с. 196–197.

<sup>78</sup> Калинова, Е. Искра Баева. Българските преходи 1939 – 2010 г. Парадигма, 2010, с. 97.

<sup>79</sup> Марчева, И. Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера, 2016, с. 68–69.

г. се установява държавен монопол и върху банковото дело<sup>80</sup>. Така в края на 1947 г. индустриалното съсловие представя да съществува като обществена група. Със закона за национализация е ликвидиран Общият съюз на българската индустрия<sup>81</sup>, а с Указ №41 от 12 януари 1948 г. на Президиума на Великото народно събрание Върховната стопанска камара е закрыта и нейните функции са прекратени, като те се изземват от местните градски съвети<sup>82</sup>.

Извършените промени в политическия и в стопанския живот в страната увеличават ръководната и монополна роля на БРП (к), с което на практика се ликвидира многопартийността в политическата система в страната. ОФ коалицията придобива облика на обществено-политическа организация с нов Устав и програма, приети на II конгрес на ОФ, организиран на 2 февруари 1948 г. На конгреса се подчертава премахването на елементите на коалиционност, но не се отрича съществуването и дейността на отделните политически партии в нея, при изричното условие, че те трябва да се подчинят на новия Устав и програма на ОФ за постигане на целта на новата организация – приобщаване на българския народ и особено на тази част от него, която не е част от отечественофронтовските партии към политическата програмата на БРП (к) за ускорено извършване на преход към социалистически социално-икономически и политически модел на развитие<sup>83</sup>. За председатели на НК на ОФ е избран Георги Димитров, а за главен секретар Вълко Червенков. Секретарите на комитетите на БРП (к) стават и председатели на комитетите на ОФ<sup>84</sup>.

Международният панаир – Пловдив не остава изолиран от процеса на укрепване на тоталитарната система в България в края на 1947 началото на 1948 г. и това се вижда на редовното годишно заседание на Върховния съвет на панаира, проведено на 29 февруари 1948 г. На него представителите на централната власт подхващат критиката на Васил Коларов, която той отправя по време на отриването на панаира от есента на 1947 г. и открито критикуват местната управа за това, че панаирът не е успял да покаже постиженията на стопанското развитие на страната, насочвайки внимание към пропагандно-представителния характер на панаира. Прави впечатление изказването на заместник-председателя на Държавна планова комисия Тодор Поляков, който изрично подчертава, че на Първия Републикански панаир посетителите в сравнение с последните панаири преди войната са били със 105 хиляди души повече и те не са могли да видят колко много е постигнало правителството с Двугодишния стопански план. А това говори, че след закриването на панаира централната власт осъзнава, че изложението в Пловдив трябва да се използва за терен за демонстрация на постигнатите резултати в стопанската сфера с цел увеличаване на по-голяма маса от народа в подкрепа на стопанските и политическите инициативи на властта. Нещо повече, по време на заседанието на дневен ред е и друг въпрос, който пряко засяга пловдивска управа. Тодор Поляков посочва, че панаирът досега е бил инициатива на Пловдив и главната дейност за неговото развитие е била в ръцете на града, но понеже Международният панаир е всенародно дело правителството има най-голям интерес да

<sup>80</sup> Пак там, с. 69.

<sup>81</sup> Фичаров, Ив. Съдбата на българските индустриалци 1947 – 1951 г. – Минало, кн. 2, 1995, с. 82.

<sup>82</sup> 120 години български търговско-промишлени палати. Сиела, 2015, с. 85.

<sup>83</sup> Кандиларов, Евг. Отечествения фронт – от коалиция към единна общественополитическа организация – В: История на Отечествения фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 184–189.

<sup>84</sup> Огнянов, Л. Държавно-политическа система на България 1944 – 1948 г. Стандарт ДД, 2006, с. 207.



го развива.<sup>85</sup> Затова Т. Поляков предлага председателят на панаира да бъде вече подпредседателят на МС и председателят на Комитета по стопански и финансови въпроси Трайчо Костов, тъй като той ръководи цялото народно стопанство<sup>86</sup>. А Павел Бибов, председател на градския комитет на ОФ, най-ясно обобщава новите директиви на бъдещата управа на панаира – построяването на един „социалистически панаир на новата родина“.<sup>87</sup> Насоката за развитие на панаира е дадена, остава само тя да бъде отразена в нов правилник на панаира, който да отговаря на новата политическа ситуация в страната. Така с Постановление на МС №7 от 17 август 1948 г. е приет нов Правилник на панаира. Той отменя Правилника от 1936 г. и направените изменения до 1948 г. Формално е запазен характерът на панаира на самостоятелна юридическа личност, но практически целият контрол и управление остават в ръцете на Министерския съвет и Министерството на търговията и продоволствието. По предложение на Правителствения комитет по стопански и финансови въпроси от структурите на панаира се премахва контролният орган Върховен съвет, като по-важните въпроси свързани с организирането на панаира се решават от Министерски съвет, по доклад от министъра на търговията<sup>88</sup>. Така всички решения относно организирането на изложенията на панаира се вземат директно от централната държавна власт в лицето на председателя на Министерски съвет Георги Димитров, министър-председател на страната. Формирани са и целите на панаира, съобразени с новите задачи на времето:

“а) чрез планомерно излагане на мостри от стоки и произведения на земеделското производство, индустриалното и занаятчийското такова, да разкрие и пропагандира стопанския напредък на страната в областта на земеделието, индустрията, занаятите, строежите, транспорта и пр., както и да очертае успехите на страната в културно, социално и битово отношение;

б) да демонстрира резултатите от изпълнението на държавните народностопански планове и изтъкне достиженията, осъществени чрез новите методи на производство: ударничество, рационализаторство, съревнование;

в) да способства за повишаване на качеството на стоките;

г) да способства и улеснява сключването на сделки по мостри;

д) да съдейства и улеснява излагането на мостри от стоки с чуждестранен произход;

е) да насърчава нововъведенията и подобренията в производството. Чрез раздаване на премии, награди, дипломи и др.;

ж) да пропагандира всички достижения, свързани с производството и стокообмена, чрез издаване на периодични списания, бюлетини или чрез уреждане на радиосказки и др.“<sup>89</sup>

Както в Правилника от 1936 г., така и в този от 1948 г. е предвидено ежегодното организиране на панаира, като решението за датата на провеждане, времетраенето и др. се определят от МС по доклад от Министъра на търговията и продоволствието. Промяна се осъществява и чрез чл. 3, който дава разрешение да се продават изложените предмети с уточнението, че тяхното изнасяне и предаване се позволява след

<sup>85</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 12, л. 79–82.

<sup>86</sup> Пак там, л. 82.

<sup>87</sup> Пак там, л. 84.

<sup>88</sup> Пак там, а.е. 24, л. 8.

<sup>89</sup> Пак там, л. 13.

закриването на панаира, но не и през неговото времетраене<sup>90</sup>. Така за разлика от 1936 г., когато изложбените стоки могат да се ангажират по време на панаира, но да се закупуват едва след края на изложението, с чл. 3 за първи път се дава възможност за осъществяване на покупко-продажба по време на самото изложение.

Според новия Правилник панаирът се управлява от председател и от два колективни органа. Председателят на Пловдивския градски народен съвет, т.е. кметът на града, според Правилника по право е и председател на панаира. Тази промяна се налага поради закриването на Върховната стопанска камара, респективно всички стопански камари в страната, от 12 януари 1948 г.<sup>91</sup>, тъй като по действащия правилник до 1948 г. председателят на търговско-индустриалната камара е председател на панаира. Колективните органи на управление са: Управителен съвет и Проверителен съвет. В състава на Управителния съвет се включват:

председателят и подпредседателят на Пловдивския градски народен съвет;  
председателят на Пловдивския градски комитет на ОФ;  
председателят на местния синдикален комитет на Общия работнически професионален съюз (ОРПС);

председателят на Общия занаятчийски и професионален съюз (ОЗИПС) в Пловдив, представител на Министерството и горите и други две лица, назначени от Министерството на труда и продоволствието<sup>92</sup>.

Чл. 9 (б) от Правилника на Панаира задължава Управителния съвет да изготвя ежегодни обстоятелни доклади за дейността на съвета, както и за бъдещите задачи, които да представя на Министъра на търговията и продоволствието и на Министерски съвет<sup>93</sup>. Дейността на Проверителния съвет е запазена от 1936 г.<sup>94</sup> Финансираното на панаира се извършва чрез ежегодни субсидии от държавата, от Градски народен съвет и от постъпления на самия панаир, както и от дарения<sup>95</sup>.

Проследяването на институционалното устройство на панаира от 1936 г. до 1948 г. показва, че както с Правилника от 1936 г., така и с този от 1948 г., ролята на държавата в неговото организиране е съществена. Но разликата е в степента на вмешателство на централната държавна власт в дейността на панаира. Ако през 1936 г. в Правилника е заложена надзорна власт от страна на държавата, то от 1948 г. с направените промени в институционалното устройство на панаира, дейността му е подчинена пряко на централната държавна власт в лицето на председателя на МС, който е и министър-председател на страната. Това показва, че панаирът се оценява като инструмент за провеждане на политика и има важно значение в прехода към установяване на монополно управление на страната в лицето на БРП (к). Тук е и основната разлика между панаира, организиран през 30-те години с този от 1947 г. Мостреният панаир от 1934 г. се появява в момент на икономическата криза „Голямата депресия“, като основната инициатива е на членовете на Търговско-индустриалната камара в Пловдив, със значителна подкрепа от страна на представителите на централната власт. Но фокусът е поставен върху възможността панаирът да играе съществена роля при раздвижване, както на външотърговските отношения на

<sup>90</sup> Пак там.

<sup>91</sup> 120 години български търговско-промишлени палати. Сиела, 2015, с. 86.

<sup>92</sup> ДА-Пловдив, ф. 218, оп. 1, а.е. 24, л. 19.

<sup>93</sup> Пак там, а.е. 24, л. 19.

<sup>94</sup> Пак там, л. 14–15.

<sup>95</sup> Пак там, л. 18.

страната, така и на вътрешния стокообмен. След Втората световна война пловдивските дейци на панаира, част от Търговско-индустриалната камара и участници в организирането на панаира от 30-те години, акцентират именно върху тази му роля в момент на икономическа изолация на страната. Но в условията на започващата Студена война, когато се поставя началото на консолидацията и интеграцията на двата блока – Западен и Източен, и в началото на края на преходния период на „народната демокрация“ в България, на преден план излиза възможността панаирът да съдейства за пропагандиране на политическата и икономическата програма на правителството. Промяна в преценката на държавната власт за ролята на панаира става по-късно, но вече в условията на различна международна обстановка, характеризираща се с подновени търговски контакти между Изтока и Запада от средата на 50-те години на XX век.

## ЛИТЕРАТУРА

- Златев 1980: *Златев, Зл.* Двегодишния народностопански план (1947-1948 г.). – Векове, №5.
- Калинова 2012: *Калинова, Е.* Мястото и ролята на Отечествения фронт в годините на „народната демокрация“ (1944–1947). – В: История на Отечествения фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Кандиларов 2012: *Кандиларов, Евг.* Отечествения фронт – от коалиция към единна общественополитическа организация. – В: История на Отечествения фронт/съюз в България. Т. 1, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Луджев 2005: *Луджев, Д.* Град на две епохи. История на обществените групи в българските градове в средата на XX в. УИ „Св. Климент Охридски“.
- Луджев 1985: *Луджев, Д.* Дребна буржоазия в България 1944–1958 г. Наука и изкуство. Икономика на България през преходния период от капитализма към социализма. Т. 2. Наука и изкуство, 1972.
- Калинова 2010: *Калинова, Е.* Искра Баева. Българските преходи 1939–2010 г. Парадигма. Калинова, Баева 2003: *Калинова, Е. Искра Баева.* Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944-1955). Полис.
- Марчева 2016: *Марчева, И.* Политика на стопанска модернизация в България по време на Студената война. Летера.
- Минчев 2002: *Минчев, М.* Второ правителство на Отечествения фронт. УИ „Св. св. Кирил и Методий“ Велико Търново.
- Никова 2002: *Никова, Г.* Процесът на съветизация и преустройство на българската външна търговия (1944-1951 г.). – ИПр., кн. 5-6.
- Никова 1993: *Никова, Г.* Планът Маршал, европейските сили и България. – ИПр., кн. 4-5.
- Огнянов 2016: *Огнянов, Л.* Държавно-политическа система на България 1944–1948 г. Стандарт ДД.
- Саздов 2003: *Саздов, Д., Р. Попов, Л. Спасов.* История на България 681–1944 г. Т. 2. София – Р.
- 120 години български търговско-промишлени палати. Сиела, 2015.
- 110 години Международен панаир – Пловдив. Радетели на националната идея. Жанет 45, 2002.

Танев 1967: *Танев. М.* (Седемдесет и пет) 75 години пловдивска панаирна панорама. Наука и изкуство.  
Фичаров, 1995: *Фичаров, Ив.* Съдбата на българските индустриалци 1947–1951 г. – Минало, кн. 2.

I. Документи:

Непубликувани:

Държавен архив Пловдив (ДА-Пловдив)

Международен мострен панаир – Пловдив (1935-) - Фонд 218, Опис 1, архивни единици: 2, 12, 17, 24.

Чобанов, Борис Николов – адвокат (1894 –04.07. 1984) – Фонд 2037, Опис 1, архивни единици: 6 и 7.

Областен комитет на Народен съюз „Звено“ (1944 – 1948) – Фонд 24, Опис 1, архивна единица: 7.

Публикувани:

Мирен договор с България от 10 февруари 1947 г. – В: Външна политика на Народна република България. Сборник от документи и материали в два тома. Т. 1, 1944 - 1962 г., Наука и изкуство, 1971.

Конституция на Народна република България от 04.12.1947 г.

<http://www.parliament.bg/bg/18>

Вестници и списания:

Панаирен спектър. Международен пролетен панаир, Пловдив. 3-9 май 1982 г.

Пловдивски Мострен панаир, бр.9, септември 1947 г.

Държавен вестник, бр. 13, 20 април 1933 г. Закон за юридическите лица.

[http://daritelite.bg/wp-](http://daritelite.bg/wp-content/uploads/2016/02/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0.pdf)

[content/uploads/2016/02/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0.pdf](http://daritelite.bg/wp-content/uploads/2016/02/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B7%D0%B0-%D1%8E%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0.pdf)

Държавен вестник, бр. 40, 21 февруари 1936 г.

Спомени и биографии:

Обрейков, Л. Обрейкови. „ИМН“ – Пловдив, 2007.

Матеев, М. Хроника на един панаирен век, Христо Г. Данов, 1993.

Интернет източници:

<http://www.ufi.org/about/ufi-history/> Официален сайт на Съюза на международните панаири – TheGlobalAssociationoftheExhibitionindustry